

BEŞERİ SERMAYEDE EĞİTİMİN ROLÜ VE ETKİSİ THE ROLE AND IMPACT OF EDUCATION IN HUMAN CAPITAL

Pınar CEREV

Teknoloji ve Tasarım Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı Kocaeli, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5694-3660

Ahmet ÜNLÜ

Müdür Yardımcısı, Milli Eğitim Bakanlığı Kocaeli, Türkiye

ORCID ID: 0009-0001-4471-8837

ÖZET

Beşeri sermaye, eğitim kavramıyla en fazla bağlantı kurulan sermaye çeşidi olmaktadır. Günümüzde, ülkelerin ekonomik kalkınması ile sürdürülebilirliği için eğitimin ve beşeri sermayenin rolü oldukça önemlidir. Ülkelerin ekonomik büyümelerinin ve üretim kapasitelerinin artırılabilmesinin temel unsurlarından biri olan işgücünde ve nitelikli çalışan sayılarında artış olduğu sürece olumlu gelişmeler meydana gelecektir. Çalışan bireylerin bilgi, deneyim ve yetenekleri geliştirildikçe işyeri içerisindeki verimlilikte de paralel olarak iyileşmeler olacaktır. Bu kapsamda eğitimin temelden desteklenerek gerekli yatırımların yapılmasıyla birlikte beşeri sermayedeki yeri de belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi ile toplumsal ilerlemelerin hız kazanması, beraberinde eğitimin nitelik ve niceliğini de şekillendirmektedir. Eğitime olan ihtiyacın belirtilen durumda, belirgin bir şekilde ortaya çıkması eğitime sağlanacak kaynakların ve yatırımların düzeyinin yön verici etkisini göstermektedir. Belirtilen bu durum gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasında da değişkenlik göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, beşeri sermaye içerisinde önemli bir yere sahip olan eğitimin bu doğrultuda ki rolünü ve etkisini incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, beşeri sermaye içerisinde eğitimin rolü ve etkisinin göz ardı edilemez bir öneme sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ülkelerin ekonomik büyümeleri ile üretim kapasitelerinin artırılabilmesi noktasında beşeri sermayenin geliştirilmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Eğitim, Ekonomik Kalkınma

ABSTRACT

Human capital is the most connected type of capital with the concept of education. Today, the role of education and human capital is very important for the economic development of the countries and sustainability. Positive developments will occur as long as there is an increase in the number of qualified employees in the labor force, which is one of the basic elements of increasing the economic growth and production capacity of the countries. As the knowledge, experience and abilities of working individuals are improved, there will be parallel improvements in the efficiency in the workplace. In this context, the place of education will be supported with the necessary investments and the place in human capital will be evident. With the rapid development of technology, the acceleration of social advances shares the quality and quantity of education. In the case of the need for education,

the significant emergence shows the direction of the level of resources and investments to be provided for education. This situation varies between developed countries and undeveloped countries. The aim of this study is to examine the role and effect of education, which has an important place in human capital. In the study, one of the qualitative research methods, in - depth literature screening was performed. As a result of the study, it was found that the role and effect of education within human capital has an indispensable importance. In addition, suggestions have been presented for the development of human capital in order to increase the production capacity of the countries with the economic growth of the countries.

Keywords: Human Capital, Education, Economic Development

GİRİŞ

Devamlı olarak gelişim ve değişim gösteren günümüz dünyasında, beşeri sermaye ve eğitimin yeri ülkelerin refah içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanması aşamasında önemli olmaktadır. Özellikle okul öncesi eğitimden başlanılarak bu doğrultuda eğitime öncelik veren ülkelerde ekonomik kalkınma, beşeri sermaye ve refahın gelişimi hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Yeterli eğitime sahip olan bireyler birçok nitelik kazanarak, işgücü içerisinde ülkelerin en önemli kaynağı haline gelmiş olurlar. Devletler bu kapsamda eğitime yapacakları yatırımlar sayesinde uzun bir süreç içerisinde büyümelerine ve gelişimlerine olumlu kazanımlar sağlayacaktır. Beşeri sermayenin ve insani niteliklerin geliştirilmesi ekonomik kalkınma ve büyüme için dikkate değer iki esas unsuru oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda bilgi ve yeteneklerin artırılması için kamu politikalarının uygulayacağı destekleyici faaliyetler oldukça belirleyicidir. Beşeri sermaye kaynaklarına, niteliksel açıdan yön verilmesi ve katkı sağlaması için mesleki eğitim de gerekli olmaktadır. Ülke ekonomisine katkı sunması ve diğer ülkeler arasındaki rekabet edilebilmesi için nitelikli işgücüne ihtiyaç olmaktadır. Aynı zamanda hızla gelişen teknolojik yenilikler ve ekonomik gelişmelerin takibi ve adaptasyonu için işyerlerinde nitelikli işgücüne ihtiyaç artmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi için bireylere sağlanan eğitimler sayesinde nitelikli işgücünün artırılması gerekmektedir.

Beşeri sermayenin oluşumunda ve gelişiminde önemli rol oynayan eğitim ile bireylerin nitelikli hale gelmesi, iş dünyasında ve üretimde olumlu yansımaların oluşmasına da imkân tanıyacaktır. Beşeri sermaye, ülkelerin finansal gelişmelerinde belirleyici özelliklere sahip olan sosyal bir kaynaktır. Ülkelerin bu kapsamda insan kaynaklarını belirlemesi ve bireylere sağlanan eğitimlerin yatırımlarla desteklenerek nitelikli birey sayısının artmasına olanak sağlaması ile gelişimleri hız kazanacaktır. Bu çalışma, beşeri sermaye kapsamında eğitimin rolü ve etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada kavramsal çerçeve bağlamında, beşeri sermaye kavramı açıklanmış, beşeri sermaye ile eğitimin ilişkisi, beşeri sermayeye yönelik eğitim yatırımlarının etkisi belirtilmiş ve son olarak beşeri sermayede eğitimin yarattığı etkilere yer verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Beşeri sermaye kavramına ilişkin bir kavramsal çerçeve oluşturmak, çalışmanın anlaşılabilirliği açısından önemli olmaktadır. Kavramsal çerçevede yer alan kavramlar çalışmanın esas kavramlarını oluşturmaktadır.

Beşeri Sermaye Kavramı

Beşeri sermaye; çalışanların sahip oldukları, eğitim, bilgi, beceri, deneyim ve kişisel kazanımların üretim sürecine olan faydası şeklinde tanımlanmaktadır (Karagül, 2002: 2). Beşeri sermaye yalnızca belirtilen bu durumlarla ilgili olmamaktadır. Aynı zamanda ekonomik yapıdaki eşitsizlikler, finansal gelişim, işsizlik, ithalat ve ihracattaki ilerlemelerle de alakalı olmaktadır (Becker, 1993: 255). Çalışanların sahip olduğu bilgi ve beceriye ek olarak ekonominin ve sosyal refahın artırılması noktasında, vasıflı çalışanların verimliliğini olumlu yönde geliştireceği düşüncesi de hâkim olmaktadır. Bireylerin gelişimleri için yapmış oldukları birikimler sayesinde hayatlarını istedikleri doğrultuda idare ettirebilir ve mevcut gelirlerinde artışlar olabilir (Lin, 2001: 4-6). Bir toplum içerisindeki bireylere sağlanan eğitim, sağlık ve istihdam kapsamındaki maddi mevduatlar, beşeri sermaye yatırımı olarak adlandırılmaktadır (Gümüş, 2004: 7-8).

Ülkelerin finansal kaynaklarını arttırıp, ekonomik kalkınmalarını geliştirebilmesi için mevcut bütün kaynaklarını aktif bir şekilde kullanması gerekmektedir. Bu şekilde toplumsal refah iyileştirilip sürdürülebilirlik sağlanmış olacaktır. İnsan temel alınarak yapılan yardımlar, ekonomik çerçevede beşeri sermayenin gelişmesini sağlamakta ve üretim sürecinde olumlu sonuçlar alınmasına yardımcı olmaktadır (Harbinson-Myers, 1964: 3). Beşeri sermaye, eğitim ve deneyimler doğrultusunda gelişerek istihdamda çeşitli faydaların oluşmasını sağlamaktadır. Ortaya çıkan fayda ile üretimde olumlu gelişmelerin oluşmasına yardımcı olmakta ve daha fazla gelir temin edilmektedir. Bireyler, bu gelire eğitim, yetenek ve deneyim sayesinde ulaşabilecektir. Belirtilen duruma göre beşeri sermayenin, diğer konuların aksine eğitime daha fazla öncelik vermesi gerektiği görülmektedir (Acaroğlu, 2005: 3). Çünkü bireyler sahip oldukları bilgi ve becerileri doğrultusunda ekonomik ve toplumsal hayat içerisinde aktif olabileceklerdir. Beşeri sermaye teorilerinde esas alınan konu eğitime yapılacak maddi desteklerin birçok yönden olumlu çıktıları olacağı yönündedir (Schuller, 2004: 14). Günümüzde, teknolojinin hızlı gelişimi ve beraberinde gelen hızlı değişimler ile sermayenin yeterli olduğu üretim sisteminden, bilginin öncelikli sırada yer aldığı bir sürece doğru ilerleme olmuştur. Bilginin istenilen ilk kriter olmasıyla birlikte beşeri sermayenin önemi de belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ülkelerin kalkınabilmeleri için beşeri sermayenin ön planda olması gerektiği düşüncesiyle temellerini atmaya başlamışlardır (Kara, 2017: 38). Üretimde önemli bir paya sahip olan beşeri sermayenin, kalkınma hedeflerini yerine getirme potansiyeli ile ülkelerin finansal açıdan da gelişmelerine olanak sağlayacaktır (Karagül, 2003: 8).

Bir ülkenin beşeri sermayesi üç farklı şekilde incelenmektedir. Bunlar, beşeri sermaye stoku, beşeri kalkınma endeksi ve istihdamda ortalama beşeri sermaye ölçümü şeklinde olmaktadır. Beşeri sermaye stoku; bireylerin sahip olduğu bilgi ve deneyim sonucunda almış oldukları ücreti belirleyen esas özellikler olarak tanımlanmaktadır. Beşeri kalkınma endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulmasında ki temel amaç ise beşeri sermaye sürecini incelemek ve kalkınma düzeylerini ölçmektir. İstihdamda ortalama beşeri sermaye ölçümünde ise üretim sürecindeki verimliliğin artırılmasında kayda değer durumunun yanı sıra istihdamdaki verimlilik oranlarının tespiti için de kullanılmaktadır (Ünver, 2017: 22-28). Adam Smith, beşeri sermaye kavramını kullanan ilk araştırmacı olmuştur. Smith'e göre işgücü sınıflandırması vasıfsızların eğitimsiz ve deneyimsiz kişilerden, vasıflıların ise eğitilmiş ve deneyimli kişilerden oluştuğu şeklindedir (Manga vd. 2015: 46-47). Görüldüğü üzere, herhangi bir ülkenin beşeri sermayesini oluşturup artırabilmesi için eğitimin öncelikli hedef alınması gerekmekte ve eğitilmiş nüfusların yetiştirilmesi oldukça hayati olmaktadır.

Beşeri Sermaye İle Eğitimin İlişkisi

Beşeri sermaye, uzun bir eğitim ve iş süreci içerisinde bilgi, beceri ve yetenek kazanan bireylerin sahip oldukları kazanımlar ile iktisadi faaliyetlere sağladığı fayda olarak tanımlanmaktadır. Eğitim faktörünün beşeri sermaye kapsamındaki yeri oldukça önemli olmaktadır (Becker, 1993: 255). Uzun süreli bir yatırım olan eğitimin olumlu çıktıları belirli bir süreç almakta ve ülkelerin gelişimleri açısından temel bir kriter olmaktadır. Beşeri sermaye çerçevesinde yapılan faaliyetler de eğitilmiş bireyler doğrultusunda şekillenmektedir. Eğitimin ilk öncelikli sırada yer almasının nedeni ise eşitlik ve gelir dağılımı açısından da fayda sağlayacak olmasıdır (Teixeira, 2014: 2). Bu durumun eğitim üzerinde de pozitif etkileri olmaktadır. Beşeri sermayeye olan talep arttıkça aynı zamanda okullaşma ve iş başı eğitimlerinde ki verimlilikte de artmaya başlayacaktır (Ben-Porath, 1967: 352).

Bireylerin daha nitelikli bir işe ve iyi bir gelire sahip olabilmesinde eğitim belirleyici bir faktör olmaktadır. İş başı eğitimde de kazançlar ve yaş arasında belirleyici nitelikler yer almaktadır. Bireylerin yaş ve deneyimleri arttıkça işveren tarafından herhangi bir eğitim masrafı olmayacağından dolayı ücretinde de bir kesilme gerçekleşmeyecektir. Ancak yaş küçük ve eğitime ihtiyacı olan bireylerde işverenin ekstra bir ek ödeme yapması gerekeceğinden bu durum ücretlerine de yansıtılarak düşük ücret almalarına neden olacaktır (Becker, 1993: 23).

Günümüzde bilgi ve teknolojinin önemi oldukça hayati olmaktadır. Gelişimlerin ve kalkınmanın belirleyicisi olan bu unsurlara bireylerin hızlı bir şekilde entegre olabilmeleri için eğitimlerini istenilen düzeyde almaları gerekmektedir (Öztürk, 2005: 28). Eğitilmiş bireyler gelişen süreci daha hızlı takip edebilir, yeni bilgilere erişimleri kolaylaşır ve edindikleri bu bilgileri kullanarak farklı yetkinliklere sahip olabilirler. Aynı zamanda iletişim kurma becerileri gelişir ve bulunduğu konumdan farklı birçok konum arasında bağlantı sağlayabilir. Bireylerin içerisinde bulunduğu koşulları doğru değerlendirerek gelişen teknolojilerin beraberinde getirdiği yeni düzene uyum sağlaması sonucunda beşeri sermayede de paralel olarak olumlu gelişmeler meydana gelecektir. Ülkelerin beşeri sermaye düzeyleri ve teknolojilerin uygulanma aşamasında eğitim birçok kapsamdan etkili olabilmektedir. Eğitim düzeyi gelişmiş ülkelerde teknolojiye adaptasyon daha kolay bir hale gelecek ve beraberinde yeni teknolojilerin kullanımı ile birlikte ilerlemeler artacaktır. Bu olumlu gelişmeler beraberinde beşeri sermayedeki verimliliğin ve niteliklerin de artmasına yardımcı olacaktır (Afzal vd. 2010: 39; Selim vd. 2014: 100).

Beşeri sermaye ve eğitim arasındaki bağlantı bir ülkenin aktif işgücündeki eğitim seviyelerine göre belirlenmektedir. Bireylerin bilgi, beceri ve deneyimlerini iyi bir aşamaya getirebilmesi noktasında eğitim, beşeri sermaye çerçevesinde dikkate değer bir konumda olmaktadır. Bu kapsamda eğitim üzerinden yapılacak finansal harcamalar, beşeri sermayenin gelişimini de arttıracaktır (Çakmak-Gümüş, 2004: 89-91; Gençoğlu, 2006: 38). Eğitim için sağlanan yatırımlar, ülke ekonomisinin gelişiminde de belirleyici olmaktadır. Birçok alanda etkili olan bu durum sayesinde bazı bireylerde fayda sağlamış olacaktır. Bireylerin sahip oldukları olumlu çıktılar ise yeni iş imkânları ve yüksek tutarda maaş olanakları şeklindedir (Schultz, 1963: 2-5).

Bireylerin eğitimde teorik olarak elde etmiş oldukları bilgiyi uygulama aşamasında işlerine aktarabilmeleri, teknolojinin gelişimine paralel olarak sürekli değişen çalışma koşullarını kolaylıkla takip edebilmeleri, bilgi aktarımında ve koordinasyonda sahip oldukları bilgiler doğrultusunda sorun yaşamadan uyum sağlayabilmeleri bu aşamada göz ardı edilemez bir öneme sahip olmaktadır (Çoban, 2002: 420). Eğitimin yalnızca beşeri sermaye çerçevesinde değil birçok konuda önemli bir olgu olması bu durumda yapılacak yatırımları

oldukça önemli yapmaktadır. Ancak bu yatırımlar ülkelerin gelişmişlik düzeyine, sosyal ve ekonomik durumlarına göre farklılık gösterebilmektedir (Han-Kaya, 2002: 130). Eğitim aynı zamanda üretim üzerinde de doğrudan bağlantılı olmaktadır. Bireylere sağlanan bu imkânlar sayesinde aktif bir üretici ve tüketici konumuna gelmelerine olanak sağlanmış olacaktır. Ülkelerin eğitim düzeylerine göre istihdam oranlarına bakılması, çalışma alanlarındaki eğitime olan ihtiyacın görülebilmesi açısından dikkate değerdir. Aşağıdaki tabloda belirli ülkelerin 2021 yılındaki eğitim düzeyine göre istihdam oranları verilmektedir.

Tablo 1. 2021 Yılında Eğitim Düzeyine Göre İstihdam Oranları (25-64 Yaş Grubu- %)

Ülkeler	Lise Altında	Lise	Lise Üstü
Portekiz	69,9	82,3	89,3
İsviçre	66,6	81,5	89,0
Hollanda	66,4	82,9	89,0
Almanya	62,3	81,7	88,3
İsveç	61,9	84,0	89,1
Danimarka	61,8	81,9	87,7
Norveç	61,4	81,2	89,3
İspanya	58,1	70,7	81,4
Avusturya	54,4	75,9	86,2
Fransa	52,8	74,3	86,3
ABD	52,1	66,7	80,6
İtalya	51,4	70,3	82,1
OECD Ortalama	57,8	75,3	85,4
Türkiye	49,7	59,5	72,3

Kaynak: (OECD, 2023).

2021 yılında eğitim düzeyine göre istihdam oranlarına bakıldığında, 25-64 yaşındaki eğitimli grubun istihdam içerisindeki oranların oldukça yüksek olmaktadır. Lise altı eğitimde istihdamın en yüksek olduğu ülke %69,9 ile Portekiz iken en düşük orana sahip ülke ise %49,7 ile Türkiye olmaktadır. Lise üçüncül olmayan eğitimde en yüksek oran İsveç olurken en düşük oran ise Türkiye olduğu görülmektedir. Son olarak üçüncül kısımdaki en yüksek orana sahip ülke Portekiz ve Norveç olurken en düşük orana sahip ülke ise yine Türkiye olmaktadır. Tablodaki verilerden de görüldüğü üzere Türkiye diğer ülkelere kıyasla en düşük eğitim düzeyine sahip istihdam oranına sahip olmaktadır. Bu durum eğitimli ve genç nüfusun istihdam içerisindeki yerinin oldukça az olduğunu göstermektedir.

Eğitimin, ülkelerin ekonomik gelişimleri ve büyümeleri üzerinde gözle görülür yansımaları bulunmaktadır. Bu durumun temel nedenlerinden bir diğerini ise üretim aşamasında doğrudan etkili olması ve bireylerin sahip olduğu bilgi ile süreci yönetmesi oluşturmaktadır. Aynı zamanda bireylerin yetenek ve deneyimlerinin gelişmesinde de belirleyici olması ile birlikte verimliliğin artmasına ve gelir artışlarına da sebep olacaktır. Bu sayede ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve refah seviyelerinde de artışlar olacaktır (Çakmak-Gümüş, 2004: 89-91).

Beşeri Sermayeye Yönelik Eğitim Yatırımlarının Etkisi

Beşeri sermaye ülkelerin üretim ve yapısal değişimlerinin gerçekleşmesi noktasında oldukça önemli olmaktadır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğun olarak faaliyette olan beşeri sermaye bu sürecin işleyişinde de dikkate değer yetkinliklere sahiptir (Gümüş, 2004: 15). Ülkelerin finansal kalkınmaları açısından eğitim, beşeri sermaye ve işgücü piyasası arasındaki bağlantıya önem verilmesi gereken bir konudur (Tural, 2002). Uygulanabilir bir beşeri sermayenin oluşturulabilmesi içinde beşeri sermaye faktörlerine makul düzeyde yatırımların yapılması gerekmektedir. Ancak ülkelerin ekonomik süreç içerisinde finansal harcamalarda yer alan diğer önemli yatırımların önceliği bu durumda değişkenlik yaratmaktadır (Cerev-Bulut, 2019: 76). Bunlar arasında, sağlık yatırımları, gıda ve göçe ait yatırımlar yer almaktadır (Berkman, 2008: 11). Beşeri sermaye için yapılacak yatırım düzeyinde meydana gelecek bu değişim, verimlilik, üretim ve gelir düzeyleri üzerinde de yansımaları olacaktır (Özsoy, 2007: 21).

Beşeri sermayeye yönelik yapılan yatırımlar sayesinde bireysel ve toplumsal aşamalarda da ekonomik kazanımlar sağlanmaktadır. Sağlanan ekonomik getiriler, makro ve mikro düzeyde değerlendirilmektedir. Makro kazanımlar çerçevesinde ekonomik performans yer almaktadır. Ekonomik performans, ekonominin gelişimi ve büyümesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Manuelli-Seshadri, 2005: 26). Resmi ve resmi olmayan eğitim yatırımları, bireylerin bilgi ve yeteneklerini geliştirerek ekonomik sürece olumlu yansımaları olduğu gibi mali açıdan kalkınmanın da devam ettirebilir hale gelmesine yardımcı olmaktadır (Dodaro vd. 1998: 61-63). Beşeri sermaye yatırımları olarak ifade edilen bu durum uzun bir süreçte daha makul yaşam şartlarının oluşmasını ve daha dolgun gelir kazanımlarına neden olacaktır. Beşeri sermaye yatırımları doğrultusunda oluşan ve aktif olarak gelişen bir ekonomi ile istenilen düzeydeki eğitilmiş işgücü, beşeri sermayenin iyi yönde adımlar atmasına olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda eğitimi iyi olan bireylerin hayat şartları, üretim ve tüketim taleplerini şekillendirmekte ve böylece ekonomiye katkıda bulunmaktadır (Tunç, 1997: 16).

Beşeri sermayeye yönelik eğitim yatırımlarının sürekli olarak sağlanabilmesi için devlet müdahalesi gereklidir. Çünkü beşeri sermaye yatırımları önemli büyüklükte maliyetler olmakta ve olumlu çıktılar uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu durum ise birçok firma açısından tedirgin edici bir süreci oluşturur. Devletlerin belirtilen şartları sağlaması ve eğitim yatırımlarının artırılarak işyeri eğitimleri de içerisine alacak nitelikte beşeri sermaye yatırımlarının belirlenmesi gerekmektedir. Güney Kore, Japonya, Çin gibi gelişmiş ekonomilere sahip ülkeler bu yatırımları sürdürülebilir ve aktif bir şekilde uygulamaktadır. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi, mikro ve makroekonomi stratejileri, mali kaynakları doğrudan etkilemekle kalmayıp beraberinde eğitim ve beşeri sermaye için yapılacak yardımları da etkilemektedir (Mathur, 1999: 214). Ülkelerin ekonomik açıdan gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesinde eğitimin yeri ve öneminin dikkate alınması ve farklı toplumların eğitim düzeylerinde esas alınan ilkelerin tespit edilip açıklanması gerekmektedir (Karagül, 2002: 39).

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre eğitime yapacakları yatırım tutarları, değişkenlik göstermektedir. Mali ve sosyal çerçevede yer alan eğitim faaliyetleri, genel olarak kamu tarafından kontrol altına alınarak, gerekli kaynaklar sağlanmaktadır (Günel, 2006: 14). Eğitime yapılan yatırımlar sayesinde birçok olumlu gelişmeler de meydana gelmektedir. Bunlar arasında, beşeri sermayenin ve ekonomik büyümenin sağlanması, üretimde artış, adil bir gelir dağılımı yer almaktadır. Ülkelerin çoğu belirtilen olumlu çıktılar elde edebilmek için eğitime ayrılan mali kaynakları dikkate almaktadır. Türkiye’de de genel harcamalar arasında kamu hizmetlerinin ve sosyal güvenlik harcamalarının beraberinde en fazla finansal kaynağı, eğitim harcamalarına sağlanmaktadır (Tüleykan-Parlak, 2018: 51-52).

Eđitim, űlkelerin iktisadi geliřimleri kapsamında dikkate deęer olmaktadır. Aynı zamanda űretim ařamasından, sosyal ve siyasal iliřkilere, gelir daęılımından emek verimlilięine kadar biręok ařamada űnemli bir faktűr olan eđitim ięin yapılan harcamaların da oransal olarak ne dűzeyde olduęunun gűrűlmesi, bu durumun űnemini belirgin bir řekilde ortaya koyacaktır (Peęe, 2020: 72). Ařaęıdaki tabloda 2019 yılında, OECD űlkelerinin eđitime yapmıř oldukları harcamaların GSYH ięerisindeki oranları verilmektedir.

Tablo 2. 2019 Yılında OECD űlkeleri ve Tűrkiye'nin űęrenci Bařına Harcamalarının GSYH'deki Payı (%)

űlkeler	Kamu Harcamaları	űzel Harcamalar	Toplam Eğitim Harcamaları
Kore	% 4,0	% 1,29	% 5,29
Japonya	% 2,8	% 1,12	% 3,92
Finlandiya	% 5,1	% 0,09	% 5,09
İrlanda	% 2,7	% 0,44	% 2,51
Avustralya	% 4,1	% 2,00	% 6,10
İsveę	% 5,2	% 0,19	% 6,39
Hollanda	% 4,1	% 0,95	% 4,15
Kanada	% 4,4	% 1,37	% 5,77
Almanya	% 3,7	% 0,58	% 3,20
Avusturya	% 4,4	% 0,32	% 4,72
Birleřik Krallık	% 3,9	% 2,08	% 5,17
Norveę	% 6,4	% 0,15	% 6,55
Yeni Zelanda	% 4,3	% 1,06	% 5,09
Fransa	% 4,5	% 0,67	% 4,18
ABD	% 4,1	% 2,08	% 6,09
Tűrkiye	% 3,8	% 1,40	% 4,12
OECD Ortalama	% 4,1	% 0,83	% 4,93

Kaynak: (OECD, 2023).

Yukarıdaki tabloda verilen oranlara bakıldıęında, belirtilen űlkelerin eđitime vermiř olduęu űnem doęrultusunda OECD ortalamasının GSYH'sı oranı % 4,93'tűr. Bu oranın %4,1'i kamu tarafından saęlanmaktayken %0,83'lűk kısmı ise űzel kurumlar tarafından űdenmektedir. Tűrkiye'deki eđitim harcamalarına bakıldıęında ise toplam eđitim harcamalarının GSYH ortalaması %4,12 řekindedir. Kamu harcamalardaki oranı %3,8 iken űzel harcamalardaki oranı ise %0,83 olmaktadır. Tabloda belirtilen oranlardan gűrűldűęű űzere Tűrkiye'nin eđitim harcamalarının oranları űlkelerin ęoęunluęuna gűre dűřűk dűzeyde olmaktadır. Bu durum Tűrkiye'de eđitime verilen űnemin ve űzenin az olduęunu gűstermektedir.

Eđitime yapılacak yatırımlar beřeri sermaye kapsamında da oldukęa űnemli olmaktadır. Bireyler almıř oldukları iyi bir eđitim sayesinde iyi bir mesleęe, yűksek űcrete, dűzgűn hayat řartlarına, sosyal hayatında daha fazla aktif olabilmesi gibi biręok olumlu geliřmelere sahip olur (Taban-Gűnay, 2004: 281). Belirtilen geliřmelere bakıldıęında eđitimin beřeri sermaye ięerisindeki yeri belirgin bir řekilde ortaya ęıkmaktadır. Eđitime yapılacak yatırımlar sayesinde eđitim oranlarında artıřlar gűrűleęeęi gibi aynı zamanda beřeri sermaye

birliklerinde de paralel olarak artışlar görülecektir. Bu doğrultuda ilerleme gösteren ülkelerde de eğitim seviyesinde olumlu yönde meydana gelen gelişmeler beraberinde kalkınma hızını ve sürdürülebilirliğini de artırmış olacaktır. Ülkelerin ekonomik olarak kalkınmadaki temel amaçlarından biri, vatandaşların hayat şartlarında düzelmelerin oluşabilmesi için yeterli düzeyde gelir imkânlarına sahip olabilmeleri ve refah düzeylerinin geliştirilmesidir. Bu doğrultuda vatandaşların yaşam koşulları daha sağlıklı ve sürdürülebilir olabilecek ve aynı zamanda da eğitim düzeylerindeki gelişmelerle birlikte işgücü içerisinde daha yetkin bir şekilde kaliteli bir hayat sağlanacaktır (Danışoğlu, 2015: 96-152).

Beşeri Sermayede Eğitimin Yarattığı Etkiler

Eğitimin beşeri sermayedeki yerine baktığımızda, işgücünü nitelikli bir hale getirmesi, sosyo-ekonomik gelişimin hızlanması, bireylerin sosyal ve ekonomik olarak iyi seviyelere gelebilmesi, üretimin artması gibi gelişmelerin yaşanmasına olanak sağlamasıyla bu süreçte oldukça önemli rollere sahip olduğu görülmektedir. Ülkelerin uzun süreli ve aşamalı olarak eğitim politikaları oluşturması, beşeri sermayenin gelişimini olumlu yönde etkileyebileceği gibi aynı zamanda da ekonomik büyüme açısından da istenilen bir aşamaya doğru ilerleme kat etmiş olacaktır (Kurt-Güvenek, 2020: 34-35). Bireylerin kendilerini geliştirerek toplumsal düzen içerisinde kendisine ait bir pay elde edebilmesi eğitim sayesinde olmaktadır. Yoksulluğun temel nedenlerinden birini de yetersiz eğitim oluşturmaktadır. Bu noktada bağlantılı olan yoksulluk ve eğitim ilişkisi bireylerin işgücüne dâhil olmasında belirleyici bir role sahip olmaktadır. Bir ülkenin beşeri sermayesinin kaliteli ve makul bir düzeyde olabilmesi, ekonomik kalkınma açısından da çok büyük bir avantaj olmaktadır. İktisadi kalkınmanın geliştirilebilmesi noktasında önemli olan beşeri sermayenin dikkate alınarak bu doğrultuda faaliyetler düzenlenmesi, toplumsal refahın da geliştirilebilmesi aşamasında önemli olmaktadır (Cerev, 2022: 232).

Eğitimin hayatımızın birçok noktasında bu derece hayati olması eğitime katılım oranını da olumlu yönde etkileyen bir durumdur. Küreselleşme ve teknolojilerin hızla gelişmesi ile birlikte hayatımızda gerekli bir aşamaya gelen eğitimin doğru yatırımlarla desteklenmesi, vasıflı işgücü stoku oluşturmasıyla ülkelerin rakip piyasasında da bir adım önde olmalarını sağlayacaktır (Kara vd. 2013: 317-318). Beşeri sermayenin sektörler üzerinde de olumlu etkileri bulunmaktadır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan bireylerin eğitilmiş olması, gelişen teknoloji sürecine daha hızlı entegre olunmasını sağlarken aynı zamanda da değişime de hızlı adapte olunmasına yardımcı olmaktadır. Bir ülkenin gücünü ve genel durumunu gösteren ve önemli yansımalarından biri olan eğitimin, niteliklerinin geliştirilmesi beşeri sermayenin de paralel olarak gelişmesini sağlayacaktır (Peran, 2005: 43-48).

Beşeri sermayenin başlıca göstergelerinden biri olan eğitim, toplumsal gelişmeye yardımcı, temel unsurlardan biri olmaktadır (Hoşgörür-Gezgin, 2005: 1). Toplumun eğitilmiş işgücü arttıkça, yaratıcı fikirlerin ve ileri teknik bilgilerinin kolaylıkla edinilmesini sağlayacak bu durumda da işyerlerinin daha fazla verim kazanmasına ve rakip piyasada bir adım önde olmasına öncülük edecektir. Bu kapsamda oluşturulacak alt yapı, üretim sürecinin devamlılığını artıracak ve sürdürülebilirliği sağlayacaktır (Karataş-Çankaya, 2010: 41). Eğitimin temel hedefi, yeterli bilgiye sahip ve kültürünü bilen donanımlı bir toplumsal yapı oluşturmaktır. Bu çerçevede oluşturulan toplumsal yapı içerisindeki bireyler bilgili, yetenekli ve nitelik sahibi olacaklardır. Ülke refahı için önemli olan iktisadi büyüme ile sosyo-ekonomik gelişmenin pozitif yönde ilerlemesi, beşeri sermayenin gelişimini de doğrudan etkileyecek bir faktör olmaktadır. Beşeri sermayede meydana gelecek yeni değişimlerin büyük bir kısmı eğitimde yapılacak varyasyonlarla sağlanmaktadır (Kurt, 2014: 19-21).

Bireylerin sahip olduğu bilgi, yetenek, eğitim düzeyi ve sağlık durumu gibi kavramlarla ilişkili olan beşeri sermaye doğrutusunda yapılacak yatırımlar doğrudan bireylere sağlanmaktadır (Doğan-Şanlı, 2003: 180). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin geliştirilerek, kalkınmada iyi bir seviyeye gelebilmesi noktasında beşeri sermaye oldukça önemlidir. Nüfus içerisindeki eğitilmiş kişi sayısında artışlar oldukça işsiz sayılarında azalmalar olacak, işgücüne katılma oranlarında da artışlar olacaktır. Ancak bu durum yetersiz eğitim seviyesine sahip kişilerin iş bulmasını zorlaştıracaktır. Bireylerin işsiz mi yoksa çalışan mı olacağı noktasında yukarıda da ifade edildiği gibi belirleyici bir role sahip olan eğitim, aynı zamanda da beşeri sermayenin kapsamını genişleterek bireylerin istihdama adapte olmasını sağlamaktadır (Ükünç, 2016: 50-51).

Eğitim yalnızca beşeri sermayenin değerini artırmamakta aynı zamanda da ekonomik büyümeyle ilişkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bütün ülkeler için aynı öneme sahip olan eğitimin geliştirilebilmesi ve güçlendirilebilmesi için de yeterli bir bütçe ayrılması bir o kadar önemli olmaktadır (Yenihan - Cerev, 2016: 152). Hem özel sektörlerde hem de kamu alanlarında nitelikli çalışana olan ihtiyacın artması, verimliliğin ve performansın artırılması için yetenekli ve donanımlı bireylere daha fazla gereksinimin olması, eğitimin hayatımızdaki önemini çok belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır (Zulfikar, 2019: 31). Ülkelerin bu doğrutuda uygulayacağı politikalar ve yapacakları yatırımlar sürdürülebilirliği ve gelişimlerini büyük ölçüde belirleyecek bir durumdur. Eğitimin desteklenip kalkınmanın temel sağlayıcılarından biri olan beşeri sermayenin etkin ve verimli hale getirilmesi ülkelerin uzun dönemli kazanımlar elde etmesine imkân tanıyacaktır (Gümüş-Örgev, 2018: 206-207).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Eğitim ile beşeri sermaye birbirini besleyen ve tamamlayan iki unsur olmaktadır. Bir ülkede eğitim maddi ve manevi olarak ne kadar çok desteklenip geliştirilirse kaçınılmaz olarak beşeri sermaye de gelişmiş olacaktır. Hayatımızın birçok noktasında oldukça önemli olan eğitim, işgücü içerisinde ve üretim aşamasında da dikkate alınması gereken hayati rollere sahiptir. Özellikle de küreselleşme ve hızla gelişen teknolojilerin olduğu, gelişim aşamasındaki bu sürece entegre olunabilmesi noktasında bilgili ve nitelikli bireylere olan gereksinim artmaktadır. Belirtilen durum göz önünde bulundurulduğunda, eğitimin hayatımızdaki yeri göz ardı edilemez bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin eğitim ve beşeri sermaye kapsamında uygulayacağı politikaların iyileştirilmesi ve yeterli düzeyde desteklenmesi, finansal tahsis aşamasında ileriye yönelik makro adımların atılabilmesi için belirleyici bir yetkinliğe sahiptir. Eğitimin ve beşeri sermayenin, ülkelerin ekonomik kalkınmasında ve üretim sürecinde oldukça önemli olması bu kapsamda yapılacak eğitim ve insan gücü planlamasını da zorunlu hale getirmektedir. Bu doğrutuda beşeri sermayeye ve eğitime ayrılacak bütçenin makul düzeyde yapılması, ekonomi ve sosyal getirileri olumlu yönde etkileyeceği gibi aynı zamanda da gelişmiş bir toplumsal yapının sağlam bir zemin üzerine kurulmasını da sağlayacaktır.

Öte yandan, eğitim ve beşeri sermaye istenilen düzeyde gelişim sağladığında toplumdaki bireylerin emeklerinin niteliği de artmış olacak ve daha verimli bir üretim süreci oluşturulmuş olacaktır. İşgücünün vasıflı bir hale gelmesi ile birlikte gelişen teknoloji ve arge sürecine de hızlı bir şekilde adapte olan çalışan sayılarını artıracak ve bu sayede işyerlerinin rakip piyasada bir adım önde ilerlemesine olanak sağlayacaktır. Ülkelerin belirtilen çerçevede planlamalarını yapıp bu noktada yatırımlarını makul bir düzeyde yapması, eğitilmiş ve hızla gelişen bir toplumsal yapının temellerini oluşturacak aynı zamanda da elde

edeceği kazanımlar ise oldukça uzun bir süreci kapsayacaktır. Ülkelerin atmış olduğu sağlam temeller sayesinde gelecek nesillerin ve toplumların kaderini, yolun en başından iyi yönde belirleneceğini gösterecektir.

KAYNAKÇA

Acaroğlu, H. (2005). Üretim İçinde Beşeri Sermayenin Payı: Türkiye İlleri İtibarı ile Beşeri Sermayenin Kalkınmaya Etkisinin Ölçülmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Afzal, M., Farooq, H. K., Akmad, I. B. and Quddus, M. A. (2010). Relationship Between School Education and Economic Growth in Pakistan: ARDL Bounds Testing Approach to Cointegration. *Pakistan Economic and Social Review*, 48(1): 39-60.

Becker, G. S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago: The University of Chicago Press, 23-255.

Ben-Porath, Y. (1967). The Production of Human Capital and The Life Cycle of Earnings. *Journal of Political Economy*, 75(4): 352-365.

Berkman, K. (2008). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Cerev, G. (2022). Türkiye’de Yoksulluğun Boyutu. (Ed. Gökçe Cerev & Bora Yenihan), *Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla*, içinde 223-239, Bursa: Dora Yayınevi.

Cerev, G. ve Bulut S. (2019). Bölgesel Kalkınma ve İşgücü: Bingöl İli İşgücü Piyasası Üzerine Bir İnceleme. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 3. Sayı 1. Sayfa 75-92.

Çakmak, E. ve Gümüş, S. (2004). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002). *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60(1): 59-91.

Çoban, O. (2002). Bilgi Toplumunda Eğitimin Verimlilik ve İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri: Teorik Bir Analiz. I. Ulusal Bilgi, Ekonomik ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı, 417-427, Kocaeli, Türkiye.

Danışoğlu, F. (2015). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü, Türkiye’de Beşeri Sermayenin Profili ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz: (1983-2013). Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kütahya.

Dodaro, S., Pluta, L. and Amoako-Tuffour, J. (1998). The Relevance of Human Factor and a Grassroot Approach to Economic Development: A Case Study of the Antigonist Movement in Canada. (Ed. Senyo, B. & Adjibolossoo, S. K.) *International Perspectives on the Human Factor in Development*, içinde 61-63, Praeger, London.

Doğan, S. ve Şanlı, B. (2003). İktisadi Kalkınma Üzerinde Beşeri Sermaye. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1): 173-196.

Gençoğlu, P. (2006). Ekonomik Gelişmede Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye: Ampirik Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Gümüş, S. (2004). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002). Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.

Gümüş, İ. ve Örgev, C. (2018). Beşeri Sermayenin Etkinliği Açısından Turizm Ön Lisans Eğitiminde Uygulamalı Mesleki Eğitimin Önemi. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(2): 202-214.

Günel, D. (2006). Beşeri Sermayenin Türkiye’de Bölgelerarası Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi: Mankiw-Romer-Weil Modeli Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Han, E. ve Kaya, A. (2002). Kalkınma Ekonomisi Teorisi ve Politika. Eskişehir: Etam Matbaa.

Harbinson, F. H. and Myers, C. A. (1964). Education, Manpower and Economic Growth Strategies of Human Resource Development. New York: McGraw Hill Book Company.

Hoşgörür, V. ve Gezgin, G. (2005). Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Eğitim. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(1): 1.

Kara, M. A., Ada, S. ve Yeşil, S. (2013). Beşeri Sermayeye Yönelik Eğitim ve Sağlık Alt Yapı Yatırım Harcamalarının Bölgesel Gelir Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. International Conference on Eurasian Economies, 314-322.

Kara, F. (2017). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Aydın.

Karagül, M. (2002). Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 37: 2-39, Ankara.

Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı. Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, (5): 83.

Karataş, M. ve Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2): 29-55.

Kurt, D. B. (2014). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Beşeri Sermayenin Unsuru Olan Eğitim Göstergeleri İle Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kurt, D. B. ve Güvenek, B. (2020). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Eğitim Göstergeleri İle Avrupa Birliği Ülkeleri Örneği. İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, (1): 17-39.

Lin, N. (2001). Building a Network Theory of Social Capital. (Ed. N. Lin, K. Cook & R. S. Burt), Social Capital Theory and Research, 3-30, New York: Aldine De Gruyter.

Manga, M. Bal, H., Algan, N. ve Kandır, E. D. (2015). Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(1): 45-60.

Manuelli, R. E. and Seshadri, A. (2005). Human Capital and the Wealth of Nations (2005 Meeting Papers). Society for Economic Dynamics, 26, New York.

Mathur, V. J. (1999). Human Capital-Based Strategy for Regional Economic Development. *Economic Development Quarterly*, 13(3): 203-216.

OECD (2023). Eğitime Yapılan Harcamalar. <https://data.oecd.org/eduresource/private-spending-on-education.htm#indicator-chart>, (Erişim Tarihi: 01.04.2023).

OECD (2023). Eğitim Düzeylerine Göre İstihdam Oranları. <https://data.oecd.org/emp/employment-by-education-level.htm#indicator-chart>, (Erişim Tarihi: 15.04.2023).

Özsoy, C. (2007). Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin İktisadi Kalkınmadaki Yeri ve Önemi. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Öztürk, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitim Rolü, *Sosyoekonomi Dergisi*, 1: 27-44.

Peçe, M. A. (2020). Beşeri Sermaye ve Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Analiz. Doktora Tezi, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Bartın.

Peran, T. (2005). Beşeri Sermaye Yatırımlarından Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Kalkınmaya Etkileri ve Türkiye. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Schuller, T. (2004). Three Capitals: A Framework. (Ed. Schuller, T. Preston, J., Hammond, C., Brassett-Grundy, A. and Bynner, J.), *The Benefits of Learning: The Impact of Education on Health, Family Life and Social Capital*, içinde 12-34, London: RoutledgeFalmer.

Schultz, T. W. (1963). *The Economic Value of Education*. Columbia University Press, New York, 2-5.

Selim, S., Purtaş, Y. ve Uysal, D. (2014). G-20 Ülkelerinde Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2): 100.

Taban, S. ve Günay, E. (2004). Planlama ve Kalkınma. (Ed. Taban, S. ve Kar, M.), *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, içinde 301-329, Bursa: Ekin Kitabevi.

Teixeira, P. N. (2014). Gary Becker’s Early Work on Human Capital: Collaborations and Distinctiveness. *IZA Journal of Labor Economics*, 3(12): 2-20.

Tunç, M. (1997). Kalkınmada İnsan Sermayesi Yaklaşımları ve Türkiye’de İnsan Sermayesi Boyutunun Analizi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İzmir.

Tural, N. K. (2002). *Eğitim Finansmanı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Tüleykan, H. ve Parlak, M. A. (2018). Türkiye’de Kamu Kesiminin Eğitim Harcamalarının Değerlendirilmesi (2006-2018). *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 34-53.

Ükünç, Fatoş (2016). *Eğitim Ekonomisi*. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

Ünver, Ş. (2017). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Erzurum.

Yenihan, B.; Cerev, G. (2016). Sendikal Kadınlar ve Yaşadıkları Sorunlar: Kocaeli-Gölcük' de Kamu Çalışanları Sendikaları Üzerine Nitel Bir Çalışma, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 4, Sayfa 150-167

Zulfikar, A. M. (2019). Yükseköğretimin Ekonomik Büyümedeki Rolü: Endonezya ve Türkiye Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.